

## МОТИВИ ТА МОТИВАЦІЇ ЯК ЧИННИКИ ОСЯГНЕННЯ МЕТААНТРОПОЛОГІЇ ПРАВОВОГО МЕНТАЛІТЕТУ

**Постановка проблеми.** Досліджувати існування людини та її взаємодію з іншими людьми в окреслених просторових межах дещо проблематично, оскільки немає єдиної, загальноприйнятої концепції розуміння природи й сутності самої людини, наявні концепції не тільки різні, а подекуди прямо протилежні за своїм змістом і спрямованістю. Водночас різне розуміння природи й сутності людини автоматично спричинює різне розуміння таких фундаментальних природно-правових і суспільно-правових феноменів, як мораль, правова поведінка, правовий менталітет і ментальність, зрештою, право.

**Огляд останніх досліджень і публікацій.** У статті використано праці вітчизняних і зарубіжних учених, які зверталися до проблеми менталітету й ментальності, а саме: Д. Андреева, Р. Байніязова, О. Балинської, В. Вовк, О. Гришук, Є. Копельців-Левицької, М. Козюбри, А. Колодія, Ю. Лободи, С. Максимова, Д. Меньяйлова, О. Мордовцевої, Ю. Оборотова, О. Омельчука, А. Романової, П. Рабіновича, С. Сливки, В. Синюкової, А. Токарської, І. Яков'юка, М. Блока, Ф. Броделя, Т. Гайгера, Ж. Ле Гоффа, П. Динцельбахера та ін.

**Формулювання завдання дослідження.** Мета статті – розкрити роль мотиву та мотивації як чинників осягнення метаантропології правового менталітету.

**Виклад основного матеріалу.** Людину з погляду самого її буття в природно-правовому просторі вивчає філософсько-правова антропологія. Це й відрізняє її від усіх наук, які розглядають людину в контексті вузькопрофільного підходу (психологія, біологія

тощо) [2, с. 64]. Для емпіричного спрямування сучасної юридичної антропології авторитет зовнішнього спостереження і сприйняття визнається, по суті, безумовним, оскільки результати діяльності мислення в процесі пізнання права мають підтверджуватися емпіричним спостереженням. Тобто сприйняття має бути основою пізнання права, відповідно, людина визнається реальним конкретним суб'єктом права, причому людина як індивідуальність, «у всій повноті своїх властивостей і проявів» [3].

Давно помічено, що явища культури мають два плани: матеріальний і нематеріальний, проникнення в які відбувається через освоєння знакової мови видимого плану, доступного органам почуттів. Ця особливість культури вперше усвідомлена як специфіка мистецтва ще філософами-неоплатоніками флорентійської школи, котрі зазначали, що будь-яка річ, крім свого природного буття, має ще так зване ідеальне буття, згідно з яким вона створена богом у першому розумі; будь-яка причина, що виробляє за допомогою мистецтва й розуму який-небудь результат, має в собі спочатку прообраз тієї речі, яку бажає зробити. Цю форму платоніки називають ідеєю та вважають, що укладена в розумі архітектора форма будівлі має більш досконале буття, ніж сама будівля, побудована потім з каменю, дерева тощо. Це перше буття називають буттям ідеальним, або інтелігібельним (умоглядним), а друге – буттям матеріальним, або сенсигібельним (сприйнятим почуттям).

З глибин свідомості з'являються на світ фундаментальні дані, а естетичні та косміч-

ні ідеї роблять очевидним якраз те, що не є таким для людей.

Образи світовідчуття, однак, змінюються з часом. І тому тільки люди, що не володіють витонченою здатністю перейматися речами, можуть думати, ніби вони в змозі без особливих труднощів розуміти все те, що сягає глибини віків. Реконструкція прихованих ідей – тяжка праця не тільки для дилетантів, а й для професіоналів – істориків, філологів, культурологів. Але іноді в суспільстві в певний момент ніби відкриваються «клапани» сприйняття, і тоді пробуджується активний інтерес до тих чи інших явищ минулого.

У контексті інтелігібельного й сенсигібельного осмислення явищ важливо наголосити на послуговуванні терміном «агностицизм». Він уведений у середині ХІХ ст. на позначення непізнаваності того, що не може бути виявлене безпосередньо як сенсигібельне (предмет почуттєвого сприйняття), і на цій підставі хибності всього інтелігібельного (предмет розумового сприйняття, не сенсигібельне). Корені такої позиції ідуть у глиб сторіч. За словами Протагора, про богів неможливо знати ні того, що вони є, ні того, що їх немає, ні те, як вони виглядають, тому що є перешкоди знанню: і непевність предмета, і короткість людського життя тощо. Античні філософи (головно софісти) підтверджували позицію посиленнями на недосконалість, мінливість, суб'єктивність, відносність і постійний перегляд знань. Отже, недосконалість природи людини, обмеженість її життєвих сил і пізнавальних спроможностей робить граничні причини й цілі її життя незбагненними для неї самої.

Зазначимо, що варто відрізнити агностицизм від античного скептицизму. У філософії скептицизму заперечується істинне як предмет думки, тобто релятивізується всіяке буття, неважливо – сенсигібельне чи інтелігібельне. На цій підставі скептики, додержуючись гераклітівської позиції «все тече», пропонують уживати, замість «існує», слово «здається». Для агностицизму, навпаки, характерне розуміння істинного як цілком сенсигібельного

буття, так що сумніватися варто тільки в бутті інтелігібельному [4].

Традиція агностицизму бере початок у філософії Берклі, який уважав, що людині неможливо вийти зі свого досвіду, щоб розв'язати питання про відношення цього досвіду до фактів дійсності. Слідом за ним Юм виступив з послідовним запереченням істинного пізнання, починаючи з критики основного закону пізнання – причиновості, яка, на його погляд, є лише уявленням, що характеризує сприйняття світу людиною. Людське пізнання із цього погляду – ланцюг суб'єктивних досвідів і домислюваних до них припущень, причому ставиться мета звести останні до мінімуму (ідеал – математичне природознавство). Юм нараховував три «ряди досвіду»: враження, віра в існування предмета й ідея. Враження виникають із почуттєвого досвіду. Повторюваність одного враження веде до віри в існування того чи іншого предмета. Ідеї являють собою найяскравіші враження. Усе інтелігібельне, тобто суто світоглядні питання, виявляється позбавленим сенсу. Наприклад, питання про об'єктивну реальність сенсигібельних предметів виходить за межі почуттєвого досвіду, тому запитувати, чи існують тіла, марно. Німецька класична філософія переборює позицію Юма, говорячи не про одне, а про два джерела пізнання. Так, за твердженням Канта, пізнаючий суб'єкт не може вийти не тільки за межі почуттєвого досвіду, а й за межі світу інтелігібельних об'єктів (не можна помислити немислиме). Тому іманентне знання необхідно доповнювати знанням трансцендентним. По суті, робота Канта з опису пізнання як вибудовування світу (феноменів) та уникнення запитування про світ узагалі (річ-у-собі) лежить у руслі, що задається Юмом [4].

Істотний внесок в еволюцію агностицизму зробило «відкриття» сфер, участь свідомості в яких обмежена (зокрема воля або несвідоме, інтуїція).

Агностицизм розвивається в позитивізмі, неопозитивізмі й постпозитивізмі як конвен-

ціалізм – визнання, що неможливо перевірити на практиці, воно – функція від угоди співтовариства, що пізнають, а не від факту дійсності. Традиція позитивізму, пориваючи з метафізикою, продовжує лінію юмівського агностицизму. Ідеалом істинного знання позитивізм проголошує дослідне пізнання природничих наук, заперечуючи гносеологічну цінність інтелігібельних об'єктів. Прагматична філософія і критичний реалізм розглядають істину як похідну нерелексивної віри. Крайнього ступеня агностицизм досягає в сучасній філософії, що закликає відмовитися взагалі від поняття реальності й розглядати тільки різні модифікації людської свідомості та мови в їх відносності.

Правовий менталітет, який перебуває у правовому полі, екзистенційному вимірі та природно-правовому просторі, людина повинна досягнути своїм розумом і почуттями, тобто шляхом інтелігібельного й сенсильного осмислення. Передусім досягнення людини здійснює власними зусиллями, переборюючи екзистенційні труднощі, аби добратися до цінностей правового менталітету в людській життєдіяльності. На нашу думку, таке досягнення метаантропології правового менталітету найповніше здійснюється через мотиви, яким передують інтереси.

Формування особи – складний, суперечливий процес взаємодії людини й навколишнього, передусім соціального, середовища. Розвивається він по «спіралі», тобто змінюється не тільки природна й соціальна дійсність, а й сама особистість, тому зовнішнім проявом потреби є інтерес.

Поняття інтересу трактують по-різному, що зумовлено багатоаспектністю цієї категорії. Наприклад, можна цікавитися чимось і бути зацікавленим у чому-небудь. Це різні речі, хоча й взаємозалежні. За психологічним підходом, інтерес є специфічною спрямованістю особи, що лише опосередковано зумовлена усвідомленням її суспільних інтересів. Інтерес – це зосередженість думок на певному предметі, що викликає прагнення

ближче ознайомитися з ним, більше заглибитися в нього [6]. Інтерес можна трактувати також як суспільні відносини, оскільки вони складаються між особистостями з приводу предмета потреби [7].

Інтерес, з одного боку, суб'єктивний, оскільки його носієм є людина, з іншого боку, об'єктивний, оскільки все-таки створюється економічними відносинами людей. Інтерес проявляється лише через свідомість людини. Проникнувши в людську свідомість, він стає мотивом до досягнення мети [12, с. 83]. Інтерес виражається в бажанні ознайомитися з певним об'єктом чи предметом, саме тому він є мотивом діяльності. Важлива властивість інтересу – це його спрямованість на той чи інший предмет. На відміну від потреб, які спочатку свідомо можуть бути й не пов'язані з об'єктом, інтереси завжди усвідомлені та спрямовані на предмет. Інтерес – це мотив, який діє з огляду на свою усвідомлену значущість та емоційну привабливість [10, с. 210]. В інтересі мають бути представлені обидва моменти. Що вищий ступінь свідомості, то суттєвіше впливає усвідомлення об'єктивної значущості тих процесів, до яких залучена людина. Але це не має відкидати емоційної привабливості того, що викликає інтерес. Інакше буде усвідомлення значущості обов'язків, але через слабку емоційну привабливість інтересу не буде.

Загалом під мотивами (лат. «спонукати, приводити в рух») розуміють таке поняття, яке описує сферу спонукань суб'єкта до діяльності поряд із потребами, інтересами, установками, емоціями, інстинктами. Мотив не завжди досягає усвідомлення, скриваючись у несвідомому (психоаналіз). Він може розумітися як предмет, який спонукає і скеровує на себе діяльність і вчинки, або як причина, що лежить в основі вибору дій і вчинків і пояснює їх [5, с. 660]. Мотив (фр. «спонукальна причина») – це усвідомлена спонукка (прагнення) до здійснення конкретних волевільних дій чи утримання від них (бездіяльність). В одних випадках мотиви спонукають

до самої дії, в інших – наслідків, що настали, збігаючись при цьому з метою дії або частково не відповідаючи їй. Будучи тісно пов'язаними між собою, мотив і мета по-різному характеризують вольовий процес, відображаючи різні його сторони. Визначення мотиву відповідає на запитання: чому людина діяла саме так, чим вона керувалася; мета визначає напрям дій і їх передбачуваний результат. Мотив є опосередковуючою ланкою між свідомістю й волею особистості, що відображає моральні позиції людини [13, с. 778].

Аналізуючи природну сутність поняття мотиву, доходимо висновку, що філософсько-правові відповідники цього терміна стосуються набору набутих ментальних компонентів, які за певних вольових зусиль людини впливають на характер поведінки людини на свідомому або (здебільшого) на підсвідомому рівні. На свідомому рівні людина ставить перед собою мету: свідомо набути тих ментальних рис, які їй необхідні в житті (наприклад, у професійній діяльності). Цей процес пов'язаний із наполегливим навчанням, добровільно усвідомленою потребою. На підсвідомому рівні ментальні риси проявляються за допомогою зовнішніх чинників: виховання, вплив родинного середовища, професійних груп тощо. Отримані в такий спосіб ментальні риси не збігаються з метою мотиву, тому не впливають із вольових зусиль людини.

Щоб досягнути метаантропологію правового менталітету, зрозуміти й відчувати його дію, людині варто зрозуміти мотиви, які забезпечують життєдіяльний процес на буденному, граничному та позаграничному рівнях. Фактично треба досягнути теоретичні відомості про спроби й можливості набуття ментальних норм. Це найкраще реалізується за допомогою мотивів (сюди не входять природні ментальні норми, які є незмінними). Метаантропологічні аспекти мотивів висвітлюють певну множину причин конкретної поведінки. Ця множина містить також мотиваційні зіткнення, тобто суперечливі, радикальні міркування, різні мінливості й непостійності в думках,

почуттях, настроях. Оскільки мотиви мають індивідуальний характер, то уникнути мотиваційних зіткнень можна шляхом віддалення від буденного рівня менталітету до позаграничного, адже буденний світ матеріальний, у якому людина не завжди може зрозуміти свої потреби, вимоги. У граничному, а особливо в позаграничному, рівні досягнення правового менталітету відбувається наближено до онтологічних вимог. Тобто кожен із трьох рівнів метаантропології має свій мотиваційний клімат, свої мотиватори. Іншими словами, вихід людини в позаграничний природно-правовий простір формує онтологічні мотиви, які дають досягнути менталітет з природних позицій.

Мотиви поділяють на раціональні (продиктовані потребами) та емоційні; матеріальні й ідеальні (релігійні, світоглядні тощо); поверхові й такі, що глибоко переживаються; ситуативні й такі, що виникли давно тощо [13, с. 97–98]. Нам необхідно дослідити мотиви досягнення правового менталітету.

Уважаємо, що в питаннях досягнення важливо розрізнити власний і невласний правовий менталітет. У цих випадках існують різні групи мотивів. На нашу думку, основним у групі мотивів досягнення свого менталітету варто вважати орієнтаційний, а досягнення менталітету ближнього – комунікативний. Звичайно, кожна група має свої мотиви, які залежать від мети досягнення.

Орієнтаційний мотив досягнення правового менталітету має свою градацію: буденно-граничну, позаграничну. Людина повинна зрозуміти, чи скерований її менталітет на природність, онтологічність, правомірність тощо. Узагалі варто собі дати відповідь: як із цим менталітетом жити, чи не потрібно переглянути його варіативну частину, доповнити новими компонентами. Можливо, це стосується власного буденного менталітету, який багатий на різноманітні мотиви, але орієнтація повинна бути одна – онтологічність. Аналогічна ситуація з іншими метаантропологічними вимірами. Зокрема, орієнтаційний мотив граничного повинен бути скерований

на те, чи природно обґрунтованим є напрям намагання виходу з буденного стану. Адже інколи людина вважає свою ментальність вищою за буденну, буденне життя їй не хоче до неї повертатись за жодних умов. Прикладом можуть слугувати випадки зневаги сільської ментальності міської людини – вихідця із села, що є негативним явищем. У позаграничному просторі потрібно досягнути, що людина робить там зі своїм менталітетом. Яскравим прикладом є той випадок, коли людина займає певну духовну посаду, творить духовну культуру, повчас інших з багатьма онтологічностями у своєму менталітеті.

Комунікативний мотив досягнення правового менталітету хоча й стосується власної персони (випадок самокритики), але більше проявляється в оцінюванні людей з близького оточення: чужі недоліки завжди ліпше видно. Проте людина хоче спілкуватись, контактувати з іншою людиною тоді, коли їхні ментальності є не різко суперечливими, а, навпаки, в більшості питань збігаються. Комунікативний мотив немає потреби досягати в усіх метаантропологічних вимірах. До того ж досягнути його в граничному чи позаграничному здебільшого неможливо. Комунікації між людьми, як правило, здійснюються на буденному рівні.

Окрім мотивів, досягнення метаантропології правового менталітету здійснюється через мотивації.

Мотивація – внутрішнє спонукування до дії, яке зумовлює суб'єктивно-особистісну зацікавленість індивіда в її здійсненні. Мотивація поведінки тісно пов'язана з такими характеристиками ідеальної сторони дії, як намір, мета, прагнення, і її варто відрізнити від зовнішніх стимулів і реакції на них [8, с. 615], це активні стани психіки, які спонукають людину вчиняти певні дії. Основні характеристики мотивацій – інтенсивність і стійкість [9, с. 660], а саме: 1) внутрішній (психологічний) процес (механізм) виникнення спонукань, що ґрунтуються на потребах, інтересах, почуттях, емоціях тощо, динаміка їх розвитку – через потяги, бажання, прагнення діяти в

наміченому напрямі; 2) результат формування мотиву та обґрунтування (аргументація) на цій основі вольового акту, його психологічної причини. Мотивація поведінки включає свідомість особи, її ставлення до себе, інших людей, суспільства загалом, наявних у них моральних і правових вимог, співвіднесення з ними наявних мотивів і спонукань під час вибору форм і засобів задоволення потреб, зокрема злочинів (суспільно небезпечних і протиправних) [13, с. 779].

У контексті дослідження менталітету мотивація трактується як процес вибору між різними можливими діями, процес, який регулює, спрямовує дію на досягнення специфічних для цього мотиву цільових станів і підтримує цю спрямованість. Мотивація – це не єдиний процес. Вона складається з різнорідних процесів, що здійснюють функцію саморегуляції на окремих фазах поведінкового акту. Від мотивації залежить, як і в якому напрямі будуть використані різні функціональні здібності, що впливають на формування ментальності [1]. Мотивацією також пояснюється вибір між різними можливими діями, між різними варіантами сприйняття й можливими змістами мислення, крім того, нею пояснюється інтенсивність у здійсненні вибраної дії та досягненні результатів [11].

Якщо мотиви визнаються зовнішніми, розумовими факторами, то мотивації властиві внутрішні, почуттєві фактори, щоб розкрити мотивацію поведінки людини, в мотиваційній сфері потрібно виявити внутрішні (духовно-душевні) стимули, рушійні сили та психічну реакцію на них. Внутрішні стимули поведінки більше стосуються підсвідомої зони, яка містить багато інформації, зокрема й ментальної, правової, моральної тощо. Щоб досягнути компоненти правового менталітету, необхідно досягнути внутрішні процеси, які відбуваються в людині, що є складним завданням. Але в цих процесах перебуває ментальність, яка сформована мотиваціями.

Н. Подольчак дослідив, що на мотивацію впливають такі аспекти: досвід, емоції, цінності, очікування, потреби. Сутність теорії

зводиться до формування та підкріплення позитивного досвіду, управління теперішнім (емоціями, потребами, цінностями) й окреслення сприятливого майбутнього. Ці чинники впливають один на одного та вільно формують ситуацію. При цьому один із виділених елементів теорії мотивації може мати вирішальне значення залежно від чинників внутрішнього, зовнішнього середовища або їх унікальної комбінації елементів у кожний момент часу [9, с. 10].

#### Анотація

У статті розглянуто менталітет у позаграничному природно-правовому просторі. Обґрунтовано інтелегібельні та сенсигельні метаантропологічні принципи менталітету. Осягнуто теоретичні відомості про спроби й можливості набуття ментальних норм. Це найкраще реалізується за допомогою мотивацій і мотивів (сюди не входять природні ментальні норми, які є незмінними).

**Ключові слова:** агностицизм, мотив, мотивація, менталітет, ментальність, правовий менталітет, правова свідомість, метаантропологія.

#### Аннотация

В статье рассмотрен менталитет во внепредельном естественно-правовом пространстве. Обоснованы интеллигигельные и сенсигельные метаантропологические принципы менталитета. Постигнуты теоретические сведения о попытках и возможности приобретения ментальных норм. Это лучше реализуется с помощью мотиваций и мотивов (сюда не входят природные ментальные нормы, которые являются неизменными).

**Ключевые слова:** агностицизм, мотив, мотивация, менталитет, ментальность, правовой менталитет, правовое сознание, метаантропологія.

#### Koval I.M. Motives and motivations as comprehension factors of metanthropology of legal mentality

##### Summary

Considered the mentality in the extraneous natural-legal space. The intellectual and sensible metanthropological principles of mentality are substantiated. Theoretical knowledge about attempts and possibilities of acquiring mental norms is realized. It is best realized through motivations and motives (it does not include natural mental standards that are unchanged).

**Key words:** agnosticism, motive, motivation, mentality, mentality, legal mentality, legal consciousness, metanthropology.

#### Список використаних джерел:

1. Алстед Я. Психология, социология, общество: модели мотивации. Социологические исследования. Москва: Наука, 2002. № 9 (221). С. 17–28.
2. Ануфриев Е.А. Социальный статус и активность личности. Москва: Наука, 1984. 152 с.
3. Афанасьева Е.Г. У истоков человеческой жизни: правовые аспекты. Москва, 1994. 210 с.

4. Виндельбанд В. История древней философии. Киев: Тандем, 1995. 368 с.
5. Всемирная энциклопедия: философия / гл. науч. ред. и сост. А.А. Грищанов. Москва: АСТ; Минск: Харвест, 2001. 1312 с.
6. Иванец Г.И. Взаимосвязь интересов с целями, мотивами и волей. Право и политика. 2001. № 7. С. 76–78.
7. Князева Е.Н. Саморефлективная синергетика. Вопросы философии. 2001. № 10. С. 99–113.
8. Новая философская энциклопедия: в 4 т. / Ин-т философии РАН, Нац. общ.-научн. фонд; Науч.-ред. совет; предс. В.С. Степин, замест. предс.: А.А. Гусейнов, Г.Ю. Семигин, уч. секр. А.П. Огурцов. Москва: Мысль, 2010. Т. 2. 634 с.
9. Подольчак Н.Ю. НЕVEN теорія мотивації. Економіка: реалії часу. 2016. № 26. С. 6–12.
10. Теория общества / под общ. ред. А.Ф. Филиппова; пер. с нем., англ. Москва: КАНАН-прес-Ц, 1999. 416 с.
11. Файзулаев А.А. Мотивационная саморегуляция личности. Ташкент, 1987. 204 с.
12. Цимбал Т. В. Буттєвісне укорінення людини. Київ: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2005. 220 с.
13. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ: Укр. енцикл., 1998–2004. Т. 2: Д-Й. 744 с.